

INHOUD

PROLOOG 11

In het land van de Maori's 13

In het land van de Palestijnen 20

IN HET LAND VAN DE PALESTIJNEN: DE WESTELIJKE JORDAANOEVER 33

Arbeiders 35

- De aanbeller 37
- De passagiers in de kofferruimte 45
- De lopenden 47
- De gesnaptten 56
- Haar passagier in de kofferruimte 66

Gevangenen 91

- Het verhaal van Adnaan Abdallah 93
- Het verhaal van Djamiel 116
- Het verhaal van de onzichtbaren 149

Kinderen 173

- Hen de zee te zien zien 175
- Over de wonderen van het roomijs en waar die voor haar op uitliepen 184
- Een parel, aan hun oog onttrokken 189

De jaargetijden in Hebron 201

- Herfst: Door het gat van het slot 203
- Winter: Geloofd zij de verrichter van wonderdaden 212
- Lente: Kindertijd 221

IN HET LAND VAN DE PALESTIJNEN:

DE GAZASTROOK 227

Klaaglied om haar blinde ogen. Winter 2011 229

De Gazastrook in de eerste persoon 247

- Proloog, 2016 249
- Laat alle hoop varen, gij die hier binnentreedt.
Januari 1988 254
- Gh. 258
- Bij Gh. in de gevangenis van Gaza. Juni 1988 263
- Hoe het ons niet lukte Gh. een tweede keer te bezoeken.
Augustus 1988 269
- Met uitzicht op zee, bij H. Zomer 1988 278
- Drie keer een vertrokken gezicht. Jeruzalem, 1991 284
- Te gast in de Gazastrook. Januari 1991 287
- Open brief aan Aboe Asjraf en zijn opdrachtgevers.
Juni 1991 296
- Dit is niet mijn oorlog! Jeruzalem, zomer 1991 304
- Ook dit is niet mijn oorlog. Zomer 2014 306

EPILOOG 311

Index 318

Ilana Hammerman: biografische aantekeningen 320

PROLOOG

In het land van de Maori's

‘Bent u in uw eentje? Een vrouw maakt hier zulke tochten niet in haar eentje,’ zei de eigenares van het kleine logement dat het startpunt was van haar fietstocht door de East Cape in Nieuw-Zeeland. ‘Een vrouw alleen fietst hier niet over de verlaten wegen. U wordt beroofd. Misschien zelfs verkracht. Er wonen hier inboorlingen. Dit is het land van de Maori's. Ze kunnen agressief zijn, die Maori's. Ze zullen u niet begrijpen en u hen niet. Vertrek niet op die fietstocht van u, zie ervan af, ga terug!’

‘Bent u in uw eentje? *A woman on her own?* Bent u niet bang? Een vrouw loopt hier niet in haar eentje over de paden!’ zeiden de man en de vrouw die van de andere kant waren komen aanlopen over het pad dat zij liep nadat ze haar fiets had vastgezet aan een hek. Ze was een wandeling gaan maken en na twee, drie uur was ze bang geworden dat ze fout was gelopen, want de zwart-wit-tekening die haar als routekaartje diende, was niet scherp genoeg. Daarom was ze blij dat ze de twee wandelaars tegenkwam in dit heuvellandschap, waarin ze tot dan toe alleen koeien, paarden en schapen had gezien. Ze vroeg hun of ze op de juiste weg was. ‘Ja, dit is het pad van de wandelroute, maar u moet hier niet in uw eentje lopen, een vrouw loopt hier niet in haar eentje over de paden, ga terug!’ zeiden ze, en ze keken haar nors aan voordat ze verder liepen in de richting waar zij vandaan kwam.

Het was de tweede dag van haar fietstocht in de East Cape in Nieuw-Zeeland.

Wat was de juiste weg, van waar naar waar? had ze zich meer dan eens afgevraagd in de eerste jaren van het derde millennium, dat heel slecht was begonnen in haar persoonlijke leven. Ze had het zich afgevraagd en had zichzelf ook geantwoord: de juiste weg voor haar was nu die naar het andere eind van de wereld. De juiste weg voor haar was nu die vanaf de dood, die haar voor haar ogen in één jaar, nee, in elf maanden, nee, in een hele eeuwigheid, haar levenspartner en haar enige zus had ontnomen – vanaf de dood van die twee mensen, vanaf hun definitieve, absolute heengaan, naar het andere eind van de wereld.

Misschien kon ze er daar van afstappen, van die wereld.

Ze had een wereldkaart voor zich uitgespreid in haar woning in de Jeruzalemse wijk Katamon, en nadat ze haar ogen en haar vingers erover had laten gaan, had ze Nieuw-Zeeland uitgekozen. In Nieuw-Zeeland had ze de noordoostelijke uithoek van het Noordereiland uitgekozen, de East Cape. En in de East Cape had ze een onbekend stadje uitgekozen als vertrekpunt van een fiets-tocht.

En ze was op reis gegaan.

Eerst zat ze meer dan twintig uur in drie vliegtuigen. Ze landde op twee vliegvelden en steeg ervan op voordat ze op een derde vliegveld landde en niet meer opsteeg, maar naar Auckland reisde. Ze bleef daar een paar dagen, huurde er een fiets, fietste naar het busstation en kocht er een buskaartje voor zichzelf en voor de fiets naar het onbekende stadje. De fiets stouwde ze in de smalle, hoge bagageruimte achterin. Ze trok en duwde totdat hij op een of andere manier op zijn stuur bleef staan, vastgeklemd tussen koffers en bundels in een onnatuurlijke en oneerbiedwaardige houding, waarna ze voor in de bus ging zitten. Ze reed en reed en reed. Negen hele uren duurde die rit, en toen ze aankwam in het stadje en het kleine logement binnenliep om er een kamer te boeken, vroeg de eigenares van het logement waarheen de reis haar

voerde en of ze alleen was, en zei tegen haar: 'A woman on her own? Nee, onmogelijk! Een vrouw maakt hier geen fietstochten in haar eentje, hier, in het wilde land van de Maori's. Zie ervan af, ga terug naar Auckland.'

Maar ze keerde natuurlijk niet terug, ben je gek, ze stond de volgende ochtend vroeg op, liep naar haar fiets, die buiten geparkeerd stond, en probeerde haar rugzak achterop te binden om op weg te gaan. En slaagde daar op geen enkele manier in. Met geen mogelijkheid was de gezwollen, dikke rugzak met de vele vakken op de bagagedrager vast te binden zonder dat hij draaide en verschoof, dan weer naar de ene kant, dan weer naar de andere. Dus zette ze hem kwaad neer op de grond, boog zich voorover en maakte de gespen en de veters los, en nadat ze ongeveer een kwart van zijn inhoud in een nabije vuilniscontainer had gegooid, maakte ze de gespen weer dicht, trok de veters weer aan en maakte ze vast, tilde hem op en zag dat hij maar weinig was vermagerd. Toch legde ze hem op de bagagedrager en begon hem vast te binden met de meegebrachte snelbinders. Ze trok, vlocht, omwond en spande aan en zocht houvast voor hun haken aan de buizen van het frame, de zadelstang en de achterspaken, op plekken die daar helemaal niet voor bedoeld waren, waarop de haken losschoten en tot haar pijn en ergernis haar handen verwonden. Opnieuw pakte ze de snelbinders stevig vast tussen duim en wijsvinger, leidde de haken naar andere aangrijpingspunten en dwong die in hun rol, totdat de rode rugzak was omwikkeld en omwonden, gewurgd door zijn boeien en vastgebonden aan de bagagedrager – hij was krom en bochelg, maar bleef stabiel op zijn plek liggen. Toen stapte ze op de fiets, probeerde tevergeefs de rugzak een beetje naar achteren te duwen met haar rug omdat een van de vele vakken in haar achterwerk drukte, en vertrok.

En kwam er meteen achter dat ze een leuke voorband had.

Ze stapte af, bukte, draaide het voorwiel los van de voorvork, trok het naar zich toe, kwam overeind met het wiel in haar hand,

voelde haar rug en ging op de grond zitten. Het verweduwde wiel zette ze voor zich neer en met behulp van de bandenlichter van geel plastic lichtte ze met veel moeite de stugge rand van de buitenband uit de velg, daarna haalde ze de lekke binnenband eruit, gooide die met een zwaai aan de kant en haalde een nieuwe binnenband uit zijn verpakking, ontrolde hem en blies hem een beetje op met haar mond, waarna ze hem voorzichtig en zonder vouwen helemaal rond de velg legde en met nog meer moeite de buitenband weer op zijn plaats bracht, erop letgend dat de nieuwe, dunne binnenband niet werd gevouwen in de ingewanden van de dikke buitenband. Ze zette het wiel met zijn naaf terug in de voorvork en draaide het vast, ze haalde de kleine pomp uit zijn houder op het frame en pompte de band naar beste kunnen op, en toen stapte ze weer op, trapte en vertrok opnieuw.

Vertrok opnieuw naar de wegen die ze op de gedetailleerde wegenkaart van de East Cape had gemarkeerd als de route van een tiendaagse fietstocht langs de oceaankust, van noord naar zuid, en naar de paden die ze op andere kaarten had uitgekozen om van de wegen af te wijken en om aanbevolen wandelroutes af te leggen, routes waarvan ze sommige zelfs had gevonden in een toeristeninformatiebureau in Auckland, met de hand getekend en gedetailleerd, maar niet scherp genoeg. Kijk maar, al op de eerste route had die ene vrouw die er met haar man wandelde tegen haar gezegd dat ze op het juiste pad was en dat het inderdaad de wandelroute was, maar een vrouw alleen, a woman on her own, liep hier niet over de paden, hier, in het wilde land van de Maori's. U wordt beroofd, verkracht, misschien zelfs vermoord.

'A woman on her own?' werd haar aan de oever van een rivier in het land van de Maori's ook gevraagd door de eerste Maori-vrouw die ze in haar leven tegenkwam. Bij de Maori-vrouw was ook een Maori-man, niet jong meer, maar nog sterk en knap van uiterlijk, in de allergewoonste kleren, een lichtblauwe spijkerbroek en een donkerblauw windjack, en het enige bijzonde-

re dat ze aan hem ontdekte – misschien omdat zijn ogen, die misschien net zoals de ogen van de vrouw een iets langgerekttere vorm hadden, schuilgingen achter een grote zonnebril – was dat er in zijn mond slechts één voortand restte, één enkele voortand in een grote glimlach in een knap ovaal gezicht dat niet wit maar ook niet heel donker was.

De Maori-man en -vrouw hadden een motorbootje waarmee ze toeristen over de rivier naar de regenwouden voeren – zo stond te lezen op het bord dat haar ertoe had aangezet van de weg af te slaan: een boottochtje van een uur voor een genoemd bedrag, niet goedkoop maar ook niet heel duur. Omdat er op dat moment geen andere toeristen waren dan zij – de eigenares van haar logement waar ze de eerste nacht van haar fietstocht had doorgebracht, had haar inderdaad gezegd dat het toeristenseizoen nog niet was begonnen en dat de wegen daarom nog verlatener zouden zijn – ging alleen zij met de man uit varen op de rivier. In haar eentje stapte ze bij hem in het bootje, want de andere vrouw die er was, de Maori-vrouw die ongetwijfeld de vrouw was van de Maori-man, ging niet met hen mee, maar bleef achter aan de waterkant, en bij haar bleven ook de fiets en de rugzak achter.

Een heel uur lang voer de man haar rond in zijn motorbootje. Zij zat op een bankje achterin, hij zat op een bankje voorin, met een geel-wit reddingsvest over zijn blauwe windjack en een bijpassende geel-witte reddingsboei om zijn hals. Het bootje voer over de rivier en gleeed de rondingen binnen van een woud van reusachtige varens, en de waterloop werd smaller en smaller tussen de steile groene wanden van de ongebreidelde plantengroei, die steeds dichter werd en steeds gevarieerder, met struiken en hoge bomen en lange groene gordijnen die almaar dichter bij het bootje hingen, zodat ze van plan leken de man en de vrouw in te sluiten. Nu en dan zette de man de motor af, legde het bootje stil tegen de oever en liet de vrouw even al die wilde overdaad aanschouwen. In stilte liet hij haar die aanschouwen, want hij sprak

niet, en hij glimlachte evenmin. Af en toe wees hij ergens naar, misschien naar een bijzondere plant of een of andere vogel, en de vrouw vernauwde dan haar ogen en spande ze in, maar zag niets in de wirwar, de doolhoven of de verborgenheden van de geweldige duisternis. Ongeveer een halfuur na vertrek keerde de man zijn bootje en nog een halfuur later kwamen de stuurman en zijn passagiere terug op de plek vanwaar ze waren afgevaaren. Meteen verscheen de andere vrouw, hielp de man het bootje aan te leggen, stak haar hand uit naar de passagiere en hielp haar uit het deinende bootje op de oever te stappen.

Zodra de passagiere haar evenwicht hervond op de vaste grond onder haar voeten, keek ze of de fiets nog op de plek stond waar ze hem had achtergelaten en zag dat dat zo was – de fiets stond er en de rugzak was er ook, gewurgd en vastgebonden aan de bagagedrager en het frame met het grove vlechtwerk van de kleurige snelbinders. De witte vrouw betaalde de Maori-vrouw de vaartprijs, en toen vroeg de Maori-vrouw haar: ‘Bent u in uw eentje op stap? A woman on her own?’ En in één adem erachteraan waarschuwde ze: ‘Dat is niet goed. Helemaal niet goed. U moet uitkijken, oppassen, misschien is het beter dat u ten minste “hallo” leert zeggen in het Maori, zodat u iets vriendelijker overkomt.’ Dat zei ze, en ze leerde haar het woord voor ‘hallo’ in het Maori, en de witte vrouw keek naar haar en sprak de klanken na haar uit. Misschien is het beter dat u er een beetje bij glimlacht, liet de glimlach van de Maori-vrouw, die nog al haar tanden had, doorschemeren. En de witte vrouw zei ‘goodbye’, probeerde te glimlachen en deed dat misschien zelfs, voordat ze een beetje gegeneerd naar haar fiets ging en wegreed.

Maar ze kwam de daaropvolgende dagen in de East Cape in Nieuw-Zeeland niemand tegen om in het Maori met ‘hallo’ te begroeten. Aan de ene kant van de lege weg waarover ze fietste waren zo ver het oog reikte zachte, groene heuvels te zien, bezaaid met witte schapen, misschien rammen, en aan de andere kant

doken steile, met groene varens begroeide hellingen de blauwe zee in.

Op een keer zag ze niet ver van haar vandaan een kudde stieren de weg naderen. Ze schrok. Misschien waren ze agressief, misschien zouden ze aanvallen, stoten, trappen, doden. Ze stopte en stapte niet af, maar plantte haar voeten aan weerszijden in het asfalt en bekeek de donkere, machtige stieren die nu langzaam de weg overstaken. En toen zag ze heel dichtbij een pick-up aan de kant van de weg staan. Er stapte een man uit, en uit het raampje van de bestuurder keek nog een man. Het waren geen Maori's, het waren witte mannen, en toch kon je nooit weten, misschien waren ze agressief, zouden ze aanvallen, verkrachten, vermoorden. De man die uit de pick-up was gestapt, strekte zijn ene arm en leek een grens af te bakenen voor de overstekende stieren, een grens tussen hen en haar. Totdat de laatste stier was overgestoken. En toen draaide de man met de gestrekte arm een kwartslag en gebaarde haar dat ze door kon rijden.

Ze reed veilig door, mens noch dier had haar kwaad gedaan. Of ook maar met een vinger aangeraakt. Een vrouw alleen. Die over de verlaten wegen fietste, over bochtige paden en paadjes liep, voorzichtig over hellingen afdaalde naar de kust, zich tussen reusachtige varens door te voet een weg baande, naast de fiets waarvan ze het stuur stevig vasthield en de remmen indrukte, die languit op het strand van heel kleine baaien ging liggen, in haar eentje, weduwe, anoniem, vrij.

In het land van de Palestijnen

1. Wat heb je daar te zoeken?

Het derde millennium werd intussen vijf, tien, vijftien jaar oud, en de vrouw maakte haar tochten in die jaren niet meer aan het andere eind van de wereld, maar niet ver van haar woonplaats Jeruzalem, in een stuk land dat onofficieel ‘de Westelijke Jordaanoever’ wordt genoemd, en dat nog vele andere namen heeft of wordt opgedeeld in gebieden met andere namen. Deze namen wisselen elkaar af en veranderen met de tijd en met de sprekers: de bezette gebieden, Judea en Samaria, kortweg ‘de gebieden’, de Palestijnse Autoriteit, Gebied A, Gebied B, Gebied C, Goesj Etsion, de streek van Benjamin. Er zijn namen die bijeenvoegen en namen die opdelen, maar hoe dan ook kan een normaal mens, hetzij vreemdeling, hetzij inwoner, niet meer begrijpen wat nu precies de grenzen zijn van het geheel en wat de grenzen zijn van de delen, noch de geografische, noch de bestuurlijke, noch de politieke.

Ook daar reist de vrouw meestal in haar eentje, in haar rode Ford Fiesta. Een tijdlang reed ze nog in de vierkante, bescheiden oude auto die ze met haar levenspartner had gekocht, daarna had ze hem vervangen door de nieuwe, die ze in haar eentje had aangeschaft. Te zijner nagedachtenis had ze weer een rode Ford Fiesta gekocht, ook al pronkte het nieuwe type tot haar spijt zonder noodzaak met een soort aerodynamische vormgeving en was de auto ronder en langer. Maar ondertussen was ook deze auto ouderwetser aan het worden.

Niet lang geleden, toen het derde millennium al vijftien jaar oud was, reed ze naar de Westelijke Jordaanoever via mosjav Bar Giora, op weg naar het dorp Hoesaan. Het was op een zaterdag, een dag waarop er in de Joodse staat geen openbaar vervoer is, en toen ze langs Tsoer Hadassa kwam, stond er een liftster met haar hand te zwaaien, en ze stopte voor haar. Het meisje wilde naar Jeruzalem en de vrouw zei tegen haar dat ze naar Hoesaan ging en haar slechts tot daar kon meenemen. Het meisje aarzelde even, maar stapte in om een eindje dichterbij haar bestemming te geraken. Meteen keek ze de oudere bestuurster verwonderd aan en vroeg: 'Naar Hoesaan? Dat is toch een Arabisch dorp, niet?'

'Ja, een Arabisch dorp,' antwoordde de bestuurster.

'Wat hebt u daar dan, wat hebt u daar te zoeken?' vroeg ze.

'Vrienden, ik heb daar goede vrienden,' zei ze.

Het meisje trok haar schouders op en zweeg. Na een paar kilometer maakte ze de veiligheidsgordel los en wilde uitstappen. De vrouw stopte aan de kant van de weg. De liftster maakte het portier open, stapte uit en zei beleefd dank u wel voordat ze het portier dichtsloeg en de bestuurster alleen achterliet in de auto, waarin nu een lichte geur van geparfumeerde shampoo hing.

'Wat heb je daar te zoeken?' vragen Israëlitische mensen haar gedurende al die jaren. Wat heb je te zoeken in Hoesaan, Battier, Nahalien, Bait Oemmar, Sa'ier, Oemm al-Chair, Ramallah en Gaza? Ze is de jongste niet meer, binnenkort is ze een bejaarde, en Israëlitische mensen blijven haar die vraag stellen, tientallen, honderden keren: 'Wat heb je te zoeken in "de gebieden", op plekken van Arabieren?'

'Een hoop!' antwoordt ze hun, meestal in stilte. Ze heeft een hoop te zoeken in 'de gebieden', op plekken van Arabieren. En ze vindt het ook: ze vindt er landschappen, leven, cultuur en gebruiken, ze vindt en leert er een nieuwe taal, anders dan haar eigen taal en toch heel verwant, ze vindt er mensen, brengt uren en

soms ook dagen en nachten bij en met hen door, ze wordt opgenomen in de schoot van grote, steeds grotere families, en terwijl haar eigen familie door onheil kleiner en kleiner is geworden, leert ze vrouwen, mannen en kinderen kennen in hun vreugden en hun verdriet, in hun kracht en hun zwakheden, en deelt met hen haar eigen vreugden en haar verdriet, haar kracht en haar zwakheden.

En vanwege de politieke omstandigheden in het deel van de wereld waar ze was geboren vond ze tijdens die tochten meer dan ze had gevonden tijdens alle andere tochten die ze tot dan toe had ondernomen. Ze vond er iets waarvan ze leerde dat het voor haar belangrijker was dan wat ook: vrijheid. Niet zomaar vrijheid, maar een heel bepaalde vrijheid: de vrijheid om met lichaam, geest en ziel barrières van muren en hekken te nemen, de vrijheid om grenzen van steen en metaal en van wetten en orders te negeren, en ondertussen de grenzen in zichzelf, in haar ziel op te zoeken: grenzen van onderdanigheid en gehoorzaamheid, en vooral van angst. En ze af te breken.

Met die vrijheid vond ze ook een nieuw soort levensvreugde.

2. Lekke band

Twee vrouwen in lange jurken en met een hoofddoek op stonden langs de kant van de hobbelige weg vol kuilen naar haar te zwaaien. Ze zat niet op de fiets en liep niet over paden in de heuvels, al waren hier ook heuvels. Ze reed in haar rode Ford Fiesta door de straat van een dorp. Een vrouw alleen, maar in een auto. Het was aan het begin van haar tochten op de Westelijke Jordaanoever.

Ze zou ontvoerd, opgesloten, verborgen gehouden, vermoord worden. Waarom zwaaiden ze naar haar? Ze minderde vaart en bekeek hen van dichtbij, een jonge en een oudere vrouw. Ze remde, stopte en drukte op het raamknopje. Het raam ging helemaal open. Ze schrok en drukte op het knopje om de ruit omhoog te laten komen. Het raam ging helemaal dicht. Ze drukte nog eens

en nog eens en probeerde het bedrieglijke knopje te slim af te zijn, totdat het raam voor ongeveer een kwart openstond, dat wil zeggen voor ongeveer driekwart was gesloten.

‘*Marhaba,*’ zei ze. Hier wist ze hoe je ‘hallo’ zei. Hier waren geen Maori’s, hier waren Palestijnen. Palestijnsen. Ze was niet aan het andere eind van de wereld en vooralsnog wilde ze er ook niet van afstappen, van die wereld, nog niet. Ze was in een Palestijns dorp op de Westelijke Jordaanoever. Ze was in Hoesaan.

‘*Marhabteen,*’ zeiden de vrouwen terug en ze wezen naar beneden, naar de wielen van de auto.

Ze liet de ruit een beetje zakken, en nog een beetje, maar ze zag niets. Wat nu? Er zat niets anders op dan het raam helemaal open te doen en haar hoofd naar buiten te steken. Nu zag ze het: de achterband was plat, leeg en lek. Ze kon niet verder rijden.

Wat nu? Helemaal uitstappen? Ze zou ontvoerd, opgesloten, verborgen gehouden, vermoord worden.

De vrouwen glimlachten naar haar, allebei.

Nee, er zat niets anders op, ze moest de auto uit. Ze stapte uit en bleef naast de vrouwen staan. Ze stond daar met hen in een straat aan de rand van het grote dorp, naast haar auto met de lekke band.

Maar ze stonden er zo niet lang met z’n drieën. Drie vrouwen alleen. Na één of twee minuten waren ze al omringd door andere vrouwen, mannen, jongens, kleine kinderen, die praatten, lachten, vragen stelden in het Hebreeuws, in het Arabisch, en niet wachtten op het antwoord. Eén jongen kwam naar haar toe en stak zijn hand uit naar de autosleuteltjes die ze vasthield, en voordat ze had besloten of ze haar hand zou dichtknijpen of de sleuteltjes zou loslaten, had hij ze al.

Weer één of twee minuten later was de achterklep al opengemaakt, lag het reservewiel op de grond en was de krik op de juiste plek onder de auto gezet, en de auto werd opgekrikt, het wiel met de lekke band werd verwijderd en rolde aan de voeten van jui-

chende kinderen, terwijl het reservewiel tussen twee sterke handen werd voortgerold en door twee andere handen werd beklopt, en daar nam het de plaats al in van zijn voorganger, die intussen was neergelegd op de daarvoor bestemde plek in de kofferruimte, en toen het omhooggestoken achterste van de hulpeloze auto vlot was neergelaten, stond de auto weer recht op de weg in een zekerder en fatsoenlijker stand, de krik werd teruggelegd op zijn verborgen plek onder de bekleding van de kofferruimte, de achterklep werd met een te harde klap dichtgemaakt en de sleuteltjes lagen weer in haar hand. En zij stond daar maar, verward, een beetje verslagen, gevangen in de bonte menigte, die wilde weten wie ze was, wat ze hier te doen had, waarheen en naar wie ze op weg was en waarvoor.

Ineens zoemde haar mobieltje, en de psychiater, die ze de hele morgen wanhopig had proberen te bereiken omdat ze weer een slecht familiebericht had gekregen en niet wist hoe ze ermee moest omgaan, zei dat ze nu tijd had om te praten. ‘Maar ik nu niet,’ fluisterde ze in het kleine toestel, ‘misschien later, straks,’ smeekte ze, ‘ik heb je nodig, ik heb het moeilijk, er is iets verschrikkelijks gebeurd, ik weet niet wat ik doen moet, het vertellen of niet vertellen, wanneer, hoe... weer kanker...’ en al die ogen die haar van alle kanten verwonderd, lachend, misschien licht spottend aanstaarden, vergrootten haar gêne, totdat een vrouwenhand haar een kopje zoete Arabische koffie aanreikte. Ze dronk die snel op en voelde zich een beetje beter, en nadat ze iedereen had bedankt, nam ze vlug plaats achter het stuur van de auto, startte de motor en ving in haar ooghoek nog het briefje van honderd dat ze een van de jongens had aangeboden en gegeven voor het verwisselen van de band, maar kijk, het lag op de stoel naast haar – ze weigerden er geld voor aan te nemen.

Een kwartier later zat ze overmand door verdriet in de woonkamer van de familie waar ze naar op weg was geweest, zoals de laatste maanden elke vrijdag, en snikte onder de medelijdende

blikken van Amal, de mater familias, die intussen een hechte vriendin van haar was geworden – ze hadden al heel veel met elkaar gedeeld, ieder vanuit haar eigen existentiële eenzaamheid. Ook Jasmien, het nakomertje, was bij hen in de woonkamer en staarde met grote, donkere ogen in haar donkere, ronde kinder-gezicht naar de huilende gaste. Zonder schaamte snotterde die volwassen gaste en pakte het ene na het andere papieren zakdoekje van hen aan, die vlot door moeder en dochter tevoorschijn werden getrokken uit een doosje met een geborduurde hoes, en ze probeerde hun in haar gebroken Arabisch te zeggen dat zij en haar familieleden kennelijk niet door de Arabieren naar de andere wereld zouden worden geholpen, maar door de kanker.

3. Lifters

Als ze laat in de middag voorbijrijdt in haar rode Ford Fiesta staan ze er altijd langs de kant van de weg. De weg is een zijweg van de hoofdweg naar de stedelijke Joodse nederzetting Betar Iliet en hij voert, hoewel geen enkel bord dat aangeeft, onder meer naar de dorpen Battier, Hoesaan en Nahalien. Daarheen is ze op weg. Zij – vijf, tien, twintig man – staan niet ver van de afslag, voorbij de twee grote rode borden op hoge metalen palen aan weerszijden van de weg, die haar tevergeefs waarschuwen voor de rit:

Deze weg leidt naar gebied A
onder bestuur van de Palestijnse Autoriteit.
De toegang is verboden voor Israëliërs,
brengt uw leven in gevaar
en vormt een strafbaar feit.

Eerst reed ze haastig langs de borden en de mensen verderop, maar de laatste tijd minderde ze vaart, las de borden aandachtig en fotografeerde ze een paar keer door het raampje voordat ze verder reed. Daarna begon ze ook meer en meer vaart te minde-

ren als ze de mensen passeerde die langs de kant van de weg stonden, en ze zag dat de meesten vrij oude mannen waren in stoffige en bevlekte kleren, blijkbaar arbeiders op weg naar huis na hun werkdag. Aan de voeten van sommigen lagen bundels en pakjes, anderen hadden alleen plastic tasjes in hun hand. Ze stonden er te wachten op vervoer naar hun dorp – op een taxi, een buurman, een kennis, wie weet.

Ze begon dus vaart te minderen, draaide haar gezicht naar hen toe, bekeek hen, maar ze schonken haar geen aandacht en geen van hen zwaaide met zijn hand om haar om een lift te vragen. Ze kreeg telkens meer zin om te stoppen en iemand mee te nemen, niet zozeer om hem een gunst te bewijzen, maar zomaar – een gril die was ontkiemd, ontsproten en opgebloeid in haar hart –, misschien om zichzelf te bewijzen dat ze niet bang was en misschien om nog een kennis of hecht contact op te doen onder de inwoners van dit vreemde stuk land, waar ze al sinds vele maanden geregeld naartoe ging. En misschien ook omdat ze er genoeg van had in haar eentje in de auto te zitten. Ze had een hele auto voor zich alleen en ze was alleen en zelfs eenzaam in de stilte die heerste in de gemotoriseerde doos van blik en kunststof, waarin alle geluid van buiten door de gesloten elektrische ramen werd gedempt, terwijl zij daar in tweetallen en in groepjes midden in menselijk rumoer met elkaar stonden te kletsen en te roken, alsof ze het helemaal niet zo slecht hadden, het misschien zelfs beter hadden dan zij, die sinds een tijdje werd bezocht door rampen, de ene na de andere, om doodsbang van te worden.

Maar ook toen ze nog langzamer reed schonken ze haar geen aandacht en vroeg niemand om een lift, noch met een zwaaiende hand, noch met een blik, terwijl ze wist dat de meesten van hen hun dag midden in de nacht begonnen, misschien om drie, vier uur.

Alleen al bij de gedachte eraan kreeg ze hoofdpijn en brandende ogen, zoals na de nachten waarin ze om drie of vier uur

wakker werd en de slaap niet meer kon vatten. Maar zij had op dat uur geen reden om op te staan, zij hoefde tenslotte niet om zeven uur 's ochtends te verschijnen op een verre werkplek, zij hoefde geen taxi te nemen naar Checkpoint Bethlehem en tot stikkens toe haar ribbenkast in te laten drukken in het gedrang in de lange, drukke, zenuwachtige rij door de smalle gang tussen de hoge hekken, of in de ochtendschemering heuvels te beklimmen en door wadi's af te dalen om Checkpoint Betar te omzeilen.

Afijn, daar stonden ze, niet ver van de twee grote rode borden, te wachten op een taxi en misschien op een buurman of kennis die toevallig langs zou komen, terwijl zij langzaam voorbijreed, geen buurvrouw en ook geen kennis, naar hen keek en tegen zichzelf zei dat ze doodgemakkelijk in weinige minuten vier van hen gratis naar huis zou kunnen brengen. Maar ze vroegen geen lift en zij gaf geen lift, ze drukte het gaspedaal in en reed door over de slechte, hobbelige weg vol kuilen, die haar al een lekke band had bezorgd en een paar wiel doppen had gekost: ze waren door het geschud losgekomen en weggerold, waarna ze de velgen en de spaken in hun zwarte naaktheid had gelaten, ook omdat ze die naaktheid juist mooi vond, mooier bij de banden dan de overbodige, kitscherige kledij die door de mode werd voorgeschreven.

Elke keer dat ze nu voorbij die mensen reed, voelde ze in haar binnenste een licht geklop van opwindning, vermengd met schroom, ongemak en nieuwsgierigheid, en ook de hang naar menselijk contact en de wens zich van remmingen en angsten te bevrijden. Zodat ze zich bijvoorbeeld over haar afkeer jegens de nabijheid van een van die mannen heen zou kunnen zetten, bijvoorbeeld die ogenschijnlijk ruwe kerel met de rood-witte *kaffiya*, die onder het zand en bezweet naast haar zou komen zitten en zijn onbekende geuren en onbegrepen praat met zich mee zou brengen, misschien ook zijn juist wel bekende zorgen over haar zou uitstorten en zelfs om hulp zou vragen die zij niet zou kunnen of niet zou willen bieden. Dit alles begeleidde dat lichte

geklop in haar borstkas, en toen ze op een dag tussen de mannen een oude vrouw zag staan, werd uit die borstkas als het ware een of ander stroomstootje gezonden, vaardigde het hart vanuit de kooi van haar ribben een bevel uit naar haar rechtervoet, waarop die omhoogkwam van het gaspedaal, zich verplaatste naar het rempedaal en het hard indrukte.

Ziezo. Nu was haar rode Ford Fiesta gestopt en stond ze daar. Eindelijk werd er naar haar gekeken. En toen riep ze in het Arabisch naar de vrouw, alleen naar haar: ‘Wilt u naar Hoesaan?’

‘Nee, naar Battier,’ klonk uit een paar monden vanuit de groep mannen.

Niemand wilde blijkbaar naar Hoesaan, ook de vrouw niet, die helemaal niet had geantwoord.

Op dat moment schoot haar te binnen dat ze deze keer echt naar Battier ging, eerst naar Battier, daarna pas naar Hoesaan.

‘Ik ga naar Battier!’ riep ze tegen de vrouw.

De vrouw sloeg nog steeds geen acht op haar.

‘Kom, ik neem u mee naar Battier, ik ga naar Battier!’ drong ze aan.

Een paar mannen stapten naar de auto.

Nee, hen wilde ze niet meenemen, probeerde ze hun te verstaan te geven zonder hen te beledigen, alleen de vrouw. Hoe dan ook was er geen plaats voor iedereen, was het excuus dat in haar opkwam, en ze draaide haar hoofd, om hun erop te wijzen dat de achterbank in beslag werd genomen door de grijze, vieze hondendeken, onder de lichtbruine haren, van Momo de hond.

Maar voor en achter gingen de portieren al open, en de oude vrouw, die intussen toch naar de auto was gekomen, stapte in en zakte zwaar neer op de passagiersstoel voorin – ze was vooral dik, niet zo oud, misschien. Twee mannen namen plaats op de achterbank en een derde verzamelde alle pakken en zakken die door de passagiers buiten op de grond waren neergezet, waaronder ook die van de vrouw, alsof alles onderling volledig was geco-

ordineerd, stapte naar de achterklep en maakte die open, en via de binnenspiegel zag ze hem een grote, met touw dichtgemaakte kartonnen doos optillen en naar binnen schuiven, twee gezwollen zwarte plastic tassen en een rieten, met een doek afgedekte mand neerzetten, de klep sluiten, instappen en zich vastberaden, vlot en handig ook op de achterbank proppen, ondanks de grote lichaamsafmetingen van de twee anderen.

Nu ging de rode Ford Fiesta een beetje onwillig en aarzelend op weg, weigerde gehoor te geven aan de vierde versnelling, vertraagde heuvelopwaarts in de derde, en bromde en morde in de tweede. Maar binnen, wat een leven was er ineens opgebloeid in de auto, uitroepen, gelach en grote verhalen! Haar vier lifters vielen geen moment stil, misschien roddelden ze, misschien maakten ze gekkigheid, wie weet, ze begreep heel weinig van hun dorpsdialect, maar de levendigheid voelde ze en die deed haar deugd.

Op een gegeven moment schoot hun toch haar aanwezigheid te binnen en vroegen ze haar wie ze was en waar ze naartoe ging.

Naar Basem, antwoordde ze, ze ging naar Basem en zijn familie. Hij was een goede vriend van haar, Basem, overdreef ze, pochte ze bijna, zich ervan bewust dat ze een beetje van haar zelfvertrouwen probeerde te herwinnen.

Basem? Welke Basem? vroegen ze haar.

Basem... Basem... Basem Aboe... Aboe... Kom, hoe heette zijn zoon ook alweer? En hoe heette zijn vader, wat was zijn achternaam?

Toe, serieus, wat was zijn achternaam? Nee, ze kende zijn achternaam niet, wat een afgang. En ze kende hem nota bene echt goed, Basem, ze waren misschien nog net niet als familie, maar hij was al eens bij haar thuis geweest, hij was haar niet zo lang geleden komen helpen de schuilplaats te zoeken van de muizenfamilie die bij haar was ingetrokken. En had die gevonden! Het was ongelooflijk, zoveel schuilplekken voor muizen hij in korte

tijd bij haar in huis gevonden had, het was ongelooflijk wat hij daarvoor had weten te demonteren en verschuiven!

Maar zijn achternaam kon ze hun niet noemen, en alle Basems die haar lifters met de reeksen namen van hun zoons, vaders en grootvaders kenden en haar suggereerden, hielpen niet – er waren waarschijnlijk van oudsher en blijkbaar nog altijd veel Basems in Battier.

‘Wacht tot we aankomen, dan zullen jullie het zien,’ zei ze tegen hen, waar ze kennelijk om moesten lachen, misschien omdat ze een enigszins lachwekkend mens was, dacht ze niet voor het eerst. Soms was ze in haar eigen ogen echt een beetje een lachwekkend mens, dat zich vaak lang bleef verwonderen en zich in elk geval niet vlot aanpaste aan haar omgeving, vooral als ze rondzwierf in contreien die haar vreemd waren, wat ze de laatste jaren veel deed – in het land van de Maori’s, bijvoorbeeld, en ook tussen de vrouwen die waren verhandeld voor de prostitutie, van Chişinău tot Tel Aviv en Haifa.

En nu hier, in deze dorpen.

Maar intussen kon het haar niets meer schelen dat ze misschien op hun lachspieren had gewerkt, tenslotte hadden ze daarvoor ook al gelachen, wat zou het? De wereld was lachwekkend, dus werd er gelachen. Ze voelde zich op haar gemak, de gêne was verdwenen, de bange vermoedens waren overgewaaid, de angst was vervlogen – zou ze ontvoerd worden? Vermoord? Een vrouw alleen? Onzin, ze was een vrije vrouw, een vrolijke weduwe, en ze deed waar ze zin in had, niemand wist nu waar ze was of met wie ze was, ze kon met hen rijden waar ze maar naartoe wilde.

Dat wil zeggen, waar haar passagiers maar naartoe wilden, eigenlijk.

Nee, waar ze zelf naartoe wilde, bleef ze in gedachten op haar stuk staan, zij zat tenslotte achter het stuur – misschien was zij het nu zelfs die hen zou ontvoeren...

De oude vrouw naast haar – hoezo ‘oud’, haar passagiere was

vast jonger dan zichzelf – richtte haar levendigheid en spraakzaamheid nu tot haar. In vloeiend Hebreeuws vertelde ze haar over haar werk in Jeruzalem bij drie families. Bij de familie zus en zo, ‘kent u ze? Ze wonen in de wijk Katamon.’ En bij de familie zus en zo, ‘kent u die? Ze wonen in Rechavja.’ En ook bij de familie van rechter... – ‘in Talbiye, die kent u zeker, dat is een beroemde man!’ Allemaal goede families en ze waren ook aardig voor haar, ze werkte al vele jaren bij hen en zelfs nu ze geen vergunning meer had om Jeruzalem binnen te komen, laat staan om er te werken, zelfs nu ontsloegen ze haar niet. Goed, dus nu ging ze te voet, ze ging om drie, vier uur de deur uit, liep door de heuvels en de wadi’s en verdiende alles welbeschouwd niet slecht. Niet elke dag ging ze op en neer, soms bleef ze slapen bij een vriendin in Oost-Jeruzalem om zichzelf de tocht te besparen. Sowieso wachtte er thuis niemand op haar, ze was weduwe, haar man was gestorven, Allah zij hem genadig – ‘ah, u ook?’ –, en de kinderen waren al groot, allemaal getrouwd, goede kinderen, God zij geloofd. Het probleem was dat ze binnenkort die weg niet meer te voet zou kunnen afleggen, jammer, ze behandelden haar goed, de mensen bij wie ze al zoveel jaren schoonmaakte; bij de familie van de rechter was ze een huisvriendin, ze was zo goed als familie van ze.

‘Waarom geven jullie ons geen vergunningen?’ vroeg de vrouw die aan het woord was aan de vrouw die achter het stuur zat. ‘Kunt u me dat misschien uitleggen?’

Dat kwam als een verrassing. Maar omdat er in haar stem geen verbittering en ook geen hulpeloosheid doorklonk – integendeel, haar hele monoloog getuigde volop van levenskracht en zelfs levensvreugde –, antwoordde de vrouw achter het stuur simpelweg met ‘nee’, ze kon het niet uitleggen, en in plaats van zich te verontschuldigen barstte ze in lachen uit.

Waar moest ze om lachen?

Om de hoeder van de wet, de beroemde rechter, die zijn werk-

ster zonder vergunning voor hem liet werken? Nee, dat was niet logisch, er was niets grappigs aan het idee dat hij geen weet had van het absurde en ook corrupte systeem van vergunningen, ver-
loven en pasjes, terwijl deze vrouw en deze mannen hier bekneeld raakten, geplet werden, vermalen werden tussen de kromme, le-
lijke, walgelijke raderen van dat systeem. Er was niets grappigs aan dat hij er geen weet van had en dat het hem niet deerde.

Nee, daar moest ze toen en daar moet ze nog steeds niet om lachen. De lach was waarschijnlijk vooral een ontlading van de spanning, die was gevoed door haar vreemdelingschap en zich bij haar had opgebouwd tijdens deze ritten, want ze had het echt naar haar zin en was blij met haar vier luidruchtige lifters.

Ze voelde zich licht en opgelucht, alsof een of andere grote kluwen van bedruktheid was losgemaakt, uit elkaar gehaald en uitgetrokken uit haar binnenste, voordat haar passagiers na aankomst in Battier zichzelf losmaakten van hun zitplaats en van elkaar, met enige moeite uit haar te lage rode Ford Fiesta stapten, hun spullen uit de kofferruimte pakten, nieuwsgierig keken naar Basem, die zijn huis uit kwam om haar te verwelkomen, en zich daarna tot haar wendden om haar te bedanken, haar een hand gaven en huns weegs gingen.